

נושא העבודה

הגנת העדר שליטה

תאריך : דצמבר 2012

העבודה מוגשת בחסות העמותה של

נוער שוחר משפט עברי

הקדמה

אני בחרתי בנושא זה מכיוון, שהכיוון הראשוני שלי בחיפוש נושא העבודה היה המשפט הפלילי.

בחרתי להתמקד בהגנות ומתוכן בחרתי את הגנת העדר השליטה.

ההתמקדות שלי בהגנת העדר שליטה הייתה מהרצון להעמיק וללמוד יותר על הלך הדברים במדינה ועל שימושה של הגנה זו בחיי היום יום של האזרח הנוקק לה.

החלטתי לכתוב את עבודתי בצורה די כללית לנושא, אתמקד בעיקר של ההגנה ובסוגיה השונים, שאנו רואים ומשתמשים בחיי היום יום.

העבודה תשתמש בחקיקה והפסיקה במשפט הישראלי וכן במקורות ההלכתיים במשפט העברי כדי לנסות ולהבין את הגנת ההעדר שליטה.

כיום אנו רואים שימוש רב יותר בהגנת העדר שליטה ע"י עורכי דין הטוענים לזכותם של אותם אלה שהם מייצגים, ואילו אני רציתי לבדוק כיצד המערכת המשפטית במדינת ישראל דואגת לאלו שבאמת זקוקים להגנה זו, ואיך היא מוודאת כי הם לא נפגעים ונענשים עקב זה שהם חלשים.

תוכן עניינים :

1	1.מבוא	פרק ראשון
3	2.משפט ישראלי	פרק שני
	2.1.פעולה בלתי מודעת- אוטומטיזם	
	2.2.עקרון הבחירה החופשית	
	2.3.התנהגות פסולה	
11	3.משפט עברי	פרק שלישי
	3.1.פעולה בלתי מודעת- אוטומטיזם	
	3.2.עקרון הבחירה החופשית	
	3.3.התנהגות פסולה	
	4.השוואה בין המשפט הישראלי	פרק רביעי
16	למשפט העברי	
18	5.סיכום	פרק חמישי
19		ביבילוגרפיה

העבירה הפלילית כוללת יסוד עובדתי ויסוד נפשי¹.

החוק קובע כי "אדם מבצע עבירה רק אם עשאה במחשבה פלילית"². ישנם מספר סוגים של מחשבה פלילית אולם המכנה המשותף של כולם לוקח בחשבון את בגרות רוחו ואת יכולתו השכלית של מבצע עבירה, רק כאשר אדם מבצע מעשה במודעות ברמה כלשהי, בין אם זו כוונה, פזיזות או רשלנות מוצדק להחיל עליו אחריות פלילית.

גם אם הוכחו כל מרכיבי העבירה במשפט הישראלי, עדיין אי אפשר להחליט שהנאשם הוא באמת אשם. חלה החובה על התביעה להוכיח את מרכיבי העבירה שבאמצעותה מחברים להשלמת העבירה. ישנם מצבים שבהם מודעות האדם פגומה מסיבה זו או אחרת ולפיכך לא יהא זה צודק להגדירו כעבריין או לחייב אותו בתוצאות מעשיו. בעבודה זו אבחן את סוג האדם שנימצא במצב העדר שליטה ובאיזשהו אופן מודעות פגומה, שבשל מחלתו הינו חסר יכולת לשלוט במעשיו למרות שפסול או להימנע מעשיית המעשה. את המצבים השונים של העדר שליטה מקובל לחלק למספר קבוצות, הקבוצות שאני בחרתי הן:

1. אוטומטיזם-פעולה בלתי מודעת- מעשים פליליים בלתי רצוניים שאדם מבצע במצב של חוסר הכרה³.
2. עיקרון הבחירה החופשית- תנאי מקדמי להתהוותה של עבירה פלילית הוא שהתרומה הגופנית של העבריין להתהוות עבירתו תעשה מתוך יכולת בחירה בין עשיית המעשה לבין הימנעות מעשייתו⁴.
3. התנהגות פסולה-ישנם מצבים בהם עובר העבירה עצמו תרם להימצאותו במצב העדר שליטה בו עבר את העבירה והיה באפשרותו למנוע מצב זה⁵.

¹ פרק ד' לחוק העונשין התשל"ז 1977

² שם

³ בזק- פרק 6 אוטומטיזם עמ' 137

⁴ סעיף 34 ז' לחוק העונשין

העדר השליטה מהווה הגנה, הגנה כזו טוענים הנאשם או סנגורו במשפט, ולעיים קרובות טענת ההגנה במשפט עשויה להביא לזיכוי הנאשם. השאלות המשפטיות אליהן אנסה לענות בעבודה הן :

- כיצד המערכת המשפטית מתמודדת מהגנה זו?
- מהן ההשלכות של הגנה זו?
- כיצד האחריות הפלילית באה לידי ביטוי במשפט הישראלי ובמשפט העברי?
- מהו ההבדל ומהו הדמיון בין המשפט הישראלי למשפט העברי בהגנה זו?

⁵ חוק לישראל, העדר שליטה בעבירה פלילית בעריכת נחום רקובר תשס"ט 2009 עמ'4

2. משפט ישראלי

2.1 אוטומטיזם – פעולה בלתי מודעת

בסוגיה של בעיית האחריות הפלילית לגבי מעשים שמבצע אדם שלא מתוך רצונו, מהווה הנושא של אוטומטיזם סוגיה לעצמה.⁶ במצב של אוטומטיזם מבצע האדם פעולות פיזיות שאין בינן לבין תודעתו ולא כלום.⁷

בתוך האוטומטיזם יש להבחין בשתי קבוצות משנה: הראשונה היא שהאוטומטיזם איננו נובע מפגם נפשי (רפלקס, תנועות של אדם ישן ואף השפעה היפנוטית). הקבוצה השנייה היא אוטומטיזם שמקורו כן בפגם נפשי (אפילפסיה וסהרוריות). בקבוצה זאת יש להבדיל בין מחלות נפש הקשורות להגנת אי השפיות ולבין אלו שאינן קשורות להגנת אי השפיות.⁸

באוטומטיזם החולה עלול להיכנס להתקף של העדר שליטה וממנו להמשיך בפעולה מבולבלת את הפעולה אשר אותה עשה לפני ההתקף.⁹

פעולות כמו רפלקסים ותנועות במהלך שינה יכללו בהגנת העדר השליטה, ומקרים אחרים באוטומטיזם שמקורם בפגם הנפשי יכללו בהגנת אי השפיות.

במצבים של מחלת האפילפסיה ומחלת הסוכרת יש לבחון מספר מצבים שונים בנוגע לשימוש בהגנת העדר השליטה. המצבים שאותם יש לבחון הם:

1. כאשר החולה איננו מודע למחלתו וזהו התקפו הראשון שבו תעמוד לזכותו הגנת העדר השליטה.

2. מצב בו החולה מודע למצב הזה של ההתקף.¹⁰

כפי שמצוין בחוק העונשין- אדם לא ישא אחריות פלילית כאשר הוא עושה מעשה אך לא הייתה בידו הבחירה לבין עשיית המעשה ולבין ההימנעות מהמעשה.¹¹

⁶ בזק-פרק 6 אוטומטיזם עמ' 137

⁷ חוק לישראל, העדר שליטה בעבירה פלילית בעריכת נחום רקובר תשס"ט 2009 עמ' 4

⁸ שם

⁹ ראה לעיל הערת שוליים מס' 6

¹⁰ תפ 6741/10 אי שפיות הדעת- לא, העדר שליטה- כן

אדם שמבצע מעשה במצב של אוטומטיזם המעשה איננו נחשב כלל למעשה ומכיוון שאין רצון לעשות פעולה זאת. הפטור שניתן למעשי אוטומטיזם לא מתבסס רק על היעדר מנס-ריאה אלא בעיקר על היעדר היסוד הראשוני של אקטוס ראוס, ובכך היעדר המעשה הוא שפוטר את עושה המעשה מאחריות פלילית שמתבצעת במצב של אוטומטיזם.¹²

כדי להשתמש בטענת ההגנה של האוטומטיזם יש צורך להוכיח איבוד מוחלט של שליטה עצמית.¹³

במקרה שהתעורר הספק הסביר ואם יש סייג לאחריות פלילית, והספק איננו הוסר יחול הסייג ולכן הנאשם ייהנה מהספק ויזוכה.¹⁴

ישנם הבדלים בין טענת "האוטומטיזם" לבין טענת "דחף בלתי נכבש" :

1. ישנו הבדל מהותי שאומר שמקרה של דחף המעשה נעשה מתוך הכרה וגם מתוך רצון, ואילו באוטומטיזם המעשה איננו מתבצע מתוך הכרה אלה מתבצע כמעשה אוטומטי שלעושה המעשה אין רצון בכלל לעשותו.
2. עוד הבדל מהותי הוא שבמקרה של דחף יש צורך להוכיח את קיום מחלת הנפש, ואילו באוטומטיזם יש צורך בסיבות פיזיולוגיות אשר גרמו לטשטוש חושים וחוסר שליטה עצמי.
3. מבחינה פרוצדוראלית כאשר ישנו מזוכה על פי טענת מחלת נפש, המזוכה צריך לדעת כי זיכוי על פי טענת זו כרוך באשפוז(בחוק טיפול בחולי נפש נאמר כי נאשם שהועמד לדין אך בית המשפט קבע על פי ראיות כי בעת המעשה היה הנאשם חולה, ולכן אין אפשרות לשפוט אותו, ובית המשפט ציווה על אשפוז)¹⁵. אך

¹¹ חוק העונשין סעיף 34 ז' (תיקון: תשנ"ד)

¹² בזק פרק 6 אוטומטיזם עמ' 138

¹³ שם

¹⁴ תיקון מס' 39 לחוק העונשין

¹⁵ חוק טיפול בחולי נפש תשנ"א-1991 סעיף 15(ב)

במקרה שהמזוכה זוכה על פי טענת האוטומטיזם אין צורך באשפוז והזיכוי הוא מוחלט¹⁶.

בפס"ד מדינת ישראל נגד אנטולי נטען בכתב האישום בשנת 2010, כנגד הנאשם הוגש כתב אישום המייחס לו שתי עבירות: היזק רכוש במזיד והחזקת סכין למטרה לא כשרה.

ע"פ הנטען בכתב האישום, בתאריך 1/3/10, בסביבות השעה 9:00, קפץ הנאשם מהקומה הראשונה בביתו שברח' חיים 11 בחיפה, על רכב שחנה מתחת לביתו. הנאשם חתך יריעת בד שהייתה פרושה מעל הרכב וכן גרם לשריטה בתא המטען של הרכב. בהמשך, ירד הנאשם מהרכב ונעמד באמצע הכביש שהוא אוזר בידו שני סכינים שלא למטרה כשרה.

לא הייתה מחלוקת בנוגע לעצם ביצוע המעשים ע"י הנאשם, בנוסף לא הייתה מחלוקת אמיתית לגבי מצבו הרפואי-נפשי של הנאשם בזמן ביצוע העבירה. היינו כי היה מצוי במצב פסיכוטי שנבע כתוצאה מהפסקת שתיית אלכוהול.

לשיטת המאשימה, המצב הנפשי בו היה שרוי הנאשם בעת ביצוע המעשה, נגרם מתוצאת שתיית אלכוהול והפסקת שתייתו, ולא כתוצאה מאיזושהי מחלת נפש. על כן, הוא צריך להיות אחראי מבחינה פלילית. מנגד בא בכוח נאשם, אין כל בסיס להטלת אחריות פלילית על הנאשם שביצע את מעשיו תחת מציאות מדומה ומעוותת. הפוסק קבע כי בענייננו הנאשם איננו נמצא בהשפעת חומר אלכוהולי אלא דווקא שלא בהשפעת חומר אלכוהולי. גופו של הנאשם הגיב למחסור באלכוהול על פי כן הנאשם הוחזר ישירות למרכז בריאות הנפש. סוף דבר, נקבע כי הנאשם אינו בר עונשין.¹⁷

¹⁶ משפט ופסיכיאטריה- אחריותו המשפטית של הלקוי בנפשו-יעקב בזק פרק 6 אוטומטיזם עמ'143
¹⁷ ת"פ 6741/10 "אי שפיות-לא, העדר שליטה-כן. מדינת ישראל נגד אנטולי צבישב-2010

2.2 עיקרון הבחירה החופשית

סעיף 34 ז' לחוק העונשין מהווה תנאי מקדים להיותה של עבירה פלילית. הסעיף אומר כי העבירה תיקבע על פי יכולת הבחירה בין עשיית המעשה לבין הרצון להימנע מעשיית המעשה.¹⁸

הגנת העדר השליטה משמעותה היא כאשר בן אדם שרוי במצב בו הוא חסר יכולת פיזית לבחור בין עשיית המעשה לבין אי עשייתו.¹⁹ ישנן שתי אסכולות בנוגע למשמעות הסעיף בחוק החדש:

1. האסכולה שתואמת את הנוסח החדש והיא גישתו של פרופ' פלר שאומרת כי ישנה חשיבות לעשיית המעשה הפיזי מתוך בחירה.²⁰

2. האסכולה השנייה אומרת כי המעשה צריך לעשות מתוך בחירה חופשית בפועל ולא רק מתוך יכולת הבחירה החופשית.²¹

בתחילה היה קרוי החוק "העדר רציה" ולא "העדר שליטה". הביטוי העדר רצייה גרם לאי הבנות, מכיוון שלמצב הנתון אין כל קשר ליחס הרצוני של אדם בקשר לתוצאות מעשיו. ההגדרה אומרת כי מדובר במצב שלאדם לא הייתה שליטה על תנועותיו הפיזיות. ומה שדורש החוק הוא האם הייתה לאדם את האפשרות לבחור בין עשית המעשה לאי עשייתו.²²

2.3 התנהגות פסולה

במצבים מסוימים עובר העבירה תורם לכניסתו למצב העדר השליטה שבו עבר את העבירה, ולכן הייתה באפשרותו למנוע את העבירה.²³

¹⁸ חוק לישראל, העדר שליטה בעבירה פלילית בעריכת נחום רקובר תשס"ט 2009 עמ' 2'

¹⁹ דברי הסבר לסעיף 42 להצעת חוק העונשין (חלק מקדמי וחלק כללי) התשנב-1992

²⁰ פלר, יסודות דיני עונשין חלק א עמ' 74 –תשמ"ד

²¹ עיקרים באחריות פלילית, לוי-לדרמן, תשמ"א עמ' 241-243

²² ראה לעיל הערה 19

²³ חוק לישראל, העדר שליטה בעבירה פלילית בעריכת נחום רקובר תשס"ט 2009- עמ' 5

במצב זה לא תחול על עובר העבירה הגנת העדר השליטה מכיוון שהוא יכול היה למנוע את העבירה.

לדוגמא: אדם שנהג ונירדם בזמן הנהיגה וגרם לתאונה. הנהג היה צריך לעצור ברגע שחש שהוא יכול להירדם, אך אם בחר להמשיך לנהוג ועשה תאונה לא תחול עליו הגנת העדר השליטה מחוסר עיקרון הבחירה החופשית שהיה צריך הנהג לעשות בכדי למנוע את המעשה.

בפס"ד נ' ק' נגד מדינת ישראל אנו רואים דוגמא נוספת למצב בו הנאשם טוען להגנת העדר שליטה אך המעשה שעשה הינו התנהגות פסולה.

בית המשפט מקבל באופן חלקי ערעור על הרשעתו של המערער בעבירת תקיפה ואיומים.

בית המשפט מקבל ערעור זה רק משום שבעת העבירות היה המערער שרוי במצב פסיכוטי עקב נטילת הסמים. בית המשפט מצא כי היסוד הדרוש מתקיים רק על עבירת התקיפה ולא על עבירת הסמים. המערער טען להגנתו כי מכיוון שהיה שרוי במצב פסיכוטי תחול עליו הגנת העדר השליטה.

בית המשפט קבע כי, הגנת העדר השליטה לא יכולה לחול במקרה זה כיוון שהמערער הוא זה שגרם למצב הפסיכוטי, עקב נטילת סמים במשך זמן רב או כתוצאה מגמילה מהם.

מכיוון שלא קמה לזכותו של המערער הגנת העדר השליטה קבע בית המשפט כי ההרשעה בגין עבירת התקיפה נשארת כפי שהייתה לפני הערעור.²⁴

הגנת העדר השליטה תעמוד למען עושה המעשה רק כאשר נבחנו כל היסודות העובדתיים של העבירה, ובכדי להרשיע את הנאשם יש צורך בהוכחת מודעות לרכיב ההתנהגותי, העובדתי ולנסיבות העבירה.²⁵

²⁴ ע"פ 18028/12-10 נ' ק' נ' מדינת ישראל

²⁵ סייגים לאחריות פלילית – אי שפיות הדעת, ביטול עבירה לאחר עשייתה, בעריכת נחום רקובר מורשת משפט ישראל עמ' 6

ניראה כי יש הבדל ברור בין זיהוי של התנהגות פסולה לבין זיהוי של חוסר שליטה, אך ישנו קושי מסויים:

איך אפשר להחשיב אדם שעשה עבירה מחמת השינה? ישנן שתי אפשרויות למצב זה:
1. יש הסבורים כי צריך לקשר את העבירה למקרה שבו הייתה לפני התנהגות רשלנית, כלומר נתייחס ליסוד העובדתי. העבירה נעשתה לפני אובדן השליטה.

2. האחרים סבורים כי אדם בוחר במצב בו תיתכן התנהגות חסרת שליטה, וכאשר הבחירה נעשתה מתוך שליטה אז התנהגות בחוסר שליטה היא רצונו של עושה המעשה.²⁶

3. משפט עברי

²⁶ י' לוי "רציה ואחריות פלילית", רבעון לקרימינולוגיה מפשט פלילי ומשטרה, עמ' 29-30, הפרקליט כט עמ' 375

3.1 פעולה בלתי מודעת-אוטומטיזם

במשפט העברי האוטומטיזם מחולק לשני חלקים :

1. כשרותו המשפטית של הישן

2. עברה שנעברה בשעת שינה

כשרותו המשפטית של הישן על פי המשפט העברי הישן הוא בעל כשרות משפטית אך מעמדו שונה ממעמדו של השוטה. השוטה הוא אדם שאיננו שפוי והוא גם איננו בעל כשרות משפטית, ולכן חובות ההלכה אינן חלות עליו.²⁷

בשולחן ערוך אני מוצאים חידוש בנוגע לכשרותו המשפטית של הישן, ולפיו נאמר כי הישן יכול להצטרף למניין בניגוד לשוטה מכיוון שהשינה מהווה עיכוב "טכני" שמונע מהישן לענות על ברכות שליח הציבור.²⁸

ישנן דעות האומרות כי הישן יכול להיחשב כמי שמקיים מצוות ולכן הוא גם מקיים גם חובות ההלכה.²⁹ צריך להדגיש כי כאשר נעשתה מצווה מתוך שינה לא מדברים רק על תנועות מקריות שנעשות בדרך כלל מתוך שינה, אלא במעשה ממש, כדוגמא מצוות פרייה ורבייה.³⁰ ההבדל בין השוטה לבין הישן על פי המשפט העברי הוא בדיני נזיקין שבהם השוטה פטור מתשלום על נזק לעומת ישן שאיננו פטור.³¹ הרב משה פיינשטיין מסביר את עמדת המשפט העברי: "דישן אינו פטור ממצוות ומאיסורים, ורק מדין אנוס מתחייב בעונשין על מה שעשה איסור כשהיה ישן".³²

למרות, שהישן נחשב לאדם בעל כשרות משפטית אין זה אומר שהוא צריך לשאת באחריות העבירות שאותן עבר בעת שישן.

גם עבירה שנעברה בשעת שינה מחולקת לשתיים : (א) היסוד העובדתי, (ב) היסוד הנפשי.

²⁷ חוק לישראל, העדר שליטה בעבירה פלילית בעריכת נחום רקובר תשס"ט-2009 עמ' 6

²⁸ שולחן ערוך, אורח חיים, סימן נה סעיפים ו,ח.

²⁹ שדי חמד מערכת יו"ד כלל לד.

³⁰ מנחת חנוך, מצווה א, תוספות, בבא בתרא יג ע"א, ד"ה כופין.

³¹ משנה בבא קמא כז ע"א

³² שו"ת אגרות משה, יורה דעה חלק א סימן רל ענף ד.

א היסוד העובדתי: היסוד העובדתי איננו חולק על כך שאדם לא ייענש על כך שעשה עבירה בעת שישן. היסוד העובדתי אומר כי אדם לא ייענש על כך שעבר עבירה רק במקרה שהוא איננו ידע לפני שנרדם שהוא עתיד לעבור את העבירה בזמן שנתו. ניתן לראות את נתינת הפטור בכך שהנסיבות אינן מקיימות את היסוד הנפשי מכיוון שהישן איננו מודע לעבירה שהוא מבצע. וניתן לראות את נתינת הפטור בכך בנייתן לראות שהנסיבות אינן מקיימות את היסוד העובדתי, שמשום שהעושה לא היה בהכרח שעשה את המעשה ולכן אי אפשר לראות את ההתנהגות שלו כשל אדם.³³

ב היסוד הנפשי: אחד מקורות במשפט העברי שמראה את הפטור של אדם ישן הוא המשנה במסכת כריתות: "כל עריות... אחד ער ואחד ישן- הישן פטור".³⁴ המשנה בעצם פוטרת מעונש את עובר העבירה בעת שנתו. המשפט העברי מחשיב את הישן כאדם שפוי שמחויב בכל הדינים. כאשר האדם הישן עובר עבירה אז מתקיים היסוד העובדתי ולא היסוד הנפשי. במשפט העברי יש האומרים שמי שעושה עבירות בעת שנתו זקוק לכפרה. לפי הגמרא אדם שיכולת הבחירה לא עומדת לצידו צריך לרופא על מנת שיכול לשוב לדינו הראשוני שהוא –דין שוטה.³⁵

3.2 עקרון הבחירה החופשית

במשפט העברי עיקרון בחירה החופשית מהווה תנאי בסיסי לענישת אדם על העברה שביצע, ולחייב את האדם במצוות ואיסורים. הרמב"ם מסביר בעיקרון זה שישנה הצדקה לענישה שנובעת מן הבחירה בפועל לבין ביצוע העבירה לבין אי ביצוע העבירה. הרמב"ם אומר כי אין מספיק רק בעשיית מעשה פיזי.³⁶

הרמב"ם מוסיף במקור אחר כי יש תנאי למשפט והוא יכולת הבחירה החופשית שבה מצבע המעשה צריך לבחור בפועל בין ביצוע העבירה לבין הימנעות מביצוע העבירה.³⁷ "אילו האל

³³ חוק לישראל, העדר שליטה בעבירה פלילית בעריכת נחום רקובר תשס"ט-2009 עמ' 7

³⁴ פרק ב משנה ו, יא ע"א

³⁵ גיטין ע"ב

³⁶ רמב"ם, הקדמה למסכת אבות, פרק שמיני

³⁷ רמב"ם הלכות תשובה פרק ה הלכה ד

היה גוזר על האדם להיות צדיק או רשע היאך מצווה לנו על ידי הנביאים עשה כך ואל תעשה כך ומה מקום היה לכל התורה כולה, ובאיזה דין ובאיזה משפט נפרע מן הרשע או משלם שכר לצדיק, 'השופט כל הארץ לא יעשה משפטי?'³⁸

בדין העברי אנו מוצאים התייחסות ל"שוטה", המקביל לחולה נפש. למונח "שוטה" אין הגדרה אחת, וההגדרה עשויה להשתנות על פי התחום הרלוונטי.³⁹

3.3 התנהגות פסולה

במשפט העברי כדי לקבוע האם ההתנהגות היא כדין צריך להתייחס למספר דברים:

- המניע למעשה

- מידת הסיכון

- והאם דרך ההתנהגות נחשבת לרגילה ומקובלת.

לדוגמא למקרה שבו הייתה התחשבות במניע המעשה היא כאשר אדם מכניס את עצמו למצב שהוא יכול לפגוע בחברו בכך שהוא יכנס למצב העדר שליטה, אך הוא סבור כי זה יהיה לטובת חברו ושם לא יעשה כך חברו יגיע למצב מסוכן יותר. אז הוא לא ייענש.⁴⁰

יש לציין שגם כאשר התנהגותו של האדם הייתה פסולה, עדיין מותנית האחריות עליו רק בהימצאו של היסוד העובדתי.⁴¹

במשפט העברי ניתן ללמוד על דינו של אדם המכניס את עצמו להתנהגות פסולה בסיפורו המקראי של לוט שבא על בנותיו מתוך שינה.

הגמרא מסבירה את סיפור לוט בכך שלוט אומנם בא אל בנותיו אך זה היה בזמן שישן והוא היה שרוי במצב העדר שליטה. הגמרא מסבירה כי בלילה הראשון כאשר הבין מה עשה היה צריך לוט להימנע משתיית היין שהכניס אותו למצב של העדר שליטה בכדי לא

³⁸ רס"ג, אמונות ודעות, מאמר רביעי

³⁹ ע"א (חי') 2174/04 גדי כרמי נ' סבג דניאל ואח' (נבו) (2004)

⁴⁰ שו"ת חתם סופר, קובץ תשובות סימן יח.

⁴¹ חוק לישראל, העדר שליטה בעבירה פלילית בעריכת נחום רקובר תשס"ט-2009 עמ' 14

לעשות את המעשה שעשה שוב. ולכן עבירתו נחשבת על הלילה השני שבו איננו בחר

להימנע מהמעשה למרות שידע כי יכנס למצב של העדר שליטה.⁴²

המשפט העברי מבדיל בין שני מצבים לגבי דינו של המכניס עצמו למצב העדר שליטה.

הראשון הוא כאשר אדם מכניס את עצמו מרצונו ושם עליו לדעת כי קיימת האפשרות שיעבור עברה. ואילו המצב השני מדבר על אדם שמכניס את עצמו למצב של העדר שליטה מתוך ידיעה כי יעבור עבירה.

במצב הראשון שתואר האדם איננו ייחנה מן הפטור של "אונס". ואילו במצב השני תחשב העבירה כעבירה שעברה במכוון.

על פי ההלכה אדם שעושה מעשה שאיננו עבירה, אבל הוא יודע כי המעשה יוביל ביצוע עבירה יחשב כמי שעבר את העבירה במתכוון.⁴³

פרק רביעי

4. השוואה בין המשפט הישראלי למשפט העברי

⁴² ראה לעיל הערה 41

⁴³ רמב"ם הלכות שבת פרק א הלכה ו.

תוכן הנשואים בהם דנתי בין המשפט הישראלי למשפט העברי איננו זהה, אך הרבה מהמקרים איננו גם שונה.

פרק זה השווה בין כל אחד מראשי הפרקים בהם דנתי במשפט הישראלי ובמשפט העברי.

כפייה בלתי מודעת- אוטומטיזם- המשפט הישראלי מכיר באוטומטיזם ואומר כי הוא מהווה סוגיה בפני עצמו. המשפט הישראלי מגדיר את האוטומטיזם בכך שאדם שרוי במצב של אוטומטיזם הוא מבצע פעולות פיזיות שאין קשר בין הגוף לבין התודעה. המשפט הישראלי מחלק את האוטומטיזם לשתי קבוצות: אוטומטיזם שנובע מפגם נפשי, ואוטומטיזם שנובע ממחלת נפש.

בחוק הישראלי אדם לא ישא באחריות אם העבירה נעשתה במצב של עדר שליטה מוצדק. לעומת זאת המשפט העברי מחלק את האוטומטיזם בצורה שונה. המשפט העברי מדבר על כשרותו המשפטית של הישן ועל עבירות שנעברות בעת שינה. כלומר המשפט העברי משייך את האוטומטיזם לפעילות בזמן שינה. בדומה למשפט הישראלי גם במשפט העברי ניתן פטור לישן, על עבירות שעבר בעת שישן אך במשפט העברי נערכת בדיקה האם העבירה נעברה ביסוד העובדתי או ביסוד הנפשי. לפי המשפט העברי ישנו צורך לרפא את הישן ולהחזירו למצב הנורמטיבי, ואילו במשפט הישראלי החוק איננו עוסק במציאת תרופה או טיפול לחסר העדר השליטה.

עיקרון הבחירה החופשית- במשפט הישראלי אנו רואים עי עיקרון הבחירה החופשית מתמקד בשני דעות רווחות האחת היא זו שתואמת את גישתו של פרופ' פלר, האומרת שיש חשיבות לעשיית המעשה מתוך בחירה. ואליו השעה השנייה אומרת כי מעשה צריך להיעשות מותך בחירה בפועל ולא רק מתוך בחירה חופשית. במשפט העברי אנו רואים כי התייחסות לעיקרון הבחירה החופשית שונה מהמשפט הישראלי, ושכאן הוא מהווה תנאי בסיסי מקדים לענישת אדם שביצע עבירה. המשפט העברי מתייחס לענישה הנובעת מהבחירה בפועל שנעה בין ביצוע העבירה לבין אי ביצוע העבירה.

התנהגות פסולה- במשפט הישראלי התנהגות פסולה איננה מקבלת את הגנת העדר השליטה למרות שאנו רואים כי נאשמים מנסים להעמיד את ההגנה הזו לזכותם. הגדרת

ההתנהגות הפסולה במשפט הישראלי אומרת כי עובר העבירה תורם לכניסתו למצב נעדר השליטה ולכן יש לו אפשרות למנוע את העבירה. במשפט העברי בשונה מהמשפט הישראלי מתייחס להתנהגות פסולה בדרך שונה. כלומר במשפט העברי דינו של המכניס עצמו למצב העדר שליטה יהיה לוי בכך- האם האדם ידע שישנה אפשרות שיעבור את העבירה או האם הוא נכנס למצב בשביל לעבור את העבירה.

פרק חמישי

5. סיכום

ישנו חוק במדינת ישראל הנקרא הזכות לשוויון, הזכות לשוויון היא חלק בלתי נפרד מזכויות האדם שאלו הזכויות הבסיסיות והטבעיות שמגיעות לכל אדם מעצם היותו אדם.⁴⁴ בחוק זה נאמר כי כולם שווים מבלי הבדלי דת, גזע, מין, שפה וכדומה. כולם שווים בפני החוק וכל העובר על החוק, עומד לדין על פי אותה מערכת חוקים, החוק חייב לחול על כולם.

אך מובן שבמציאות אין כולנו שווים בפני החוק שכן, ישנם אנשים אשר שונים מאיתנו מבחינה מהותית והחוק דואג להם יותר, הוא מביא בחשבון אי שוויון טבעי מסוים. כדוגמא: אדם שחולה בנפש במחלה מסוימת ונכנס למצב של העדר שליטה והוא איננו מבין את אשר הוא עושה.

לאנשים אלו יש את הזכות לטעון את ההגנות אשר מגנות עליהם מפני עבירות שנעשו לא מרצונם.

אני שמחה שהגנות אלו קיימות בחוק בכדי להגן על אלו שלא שווים לו. לדעתי הגנות אלו מוצדקות ונכונות כי בלעדיהן ההינו חברה בלתי צודקות ומוסרית.

בעבודתי עסקתי בהגנת העדר השליטה הגנה שלעיני הייתה מעניינית ומיוחדת בדרכי המשפט שלה. למדתי בעבודה זו את התגלגלותה של הגנה, ואיך אנו מיישמים אותה היום. למדתי כי בישראל יש מערכת חוקים שדוגלת בשוויון ומעמיקה בכל נושא לגופו בכדי להבין את החלש, והיא חוקרת ובודקת את כל מקרי השוני וכן, דוגלת בשוויון ואני שמחה על כך.

ביבילוגרפיה

חקיקה

⁴⁴ חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו.

חוק טיפול בחולי נפש, התשנ"א-1991

הצעת חוק העונשין(חלק מקדמי וחלק כללי) התשנ"ב-1992

חוק העונשין, תיקון מס' 39 - 1994

חוק העונשין, התשל"ז – 1997

פסיקה

ע"א (ח"י) 2174/04 גדי כרמי נ' סבג דניאל אח' (נבו) (2004)

ת"פ 6741/10 מדינת ישראל נגד אנטולי צבישב – 2010

ע"פ 18028/12-10 נ' ק' נגד מדינת ישראל

ספרות מחקר

ספרים

כהן דן מאיר, הפרקליט פרק כט

פלר, יסודות דיני עונשין – התשמ"ד חלק א

מאמרים

י' בזק, 'משפט ופסיכיאטריה- אחריותו המשפטית של הלקוי בנפשו' (תשס"ו)

לוי רצייה ואחריות פלילית', רבעון לקרימינולוגיה משפט פלילי ומשטרה

לוי-לדרמן 'עיקרים באחריות פלילית' (תשמ"א)

נ' רקובר מורשת משפט בישראל ' חוק לישראל, העדר שליטה בעבירה פלילית' (תשס"ט)

נ' רקובר מורשת משפט בישראל 'אי שפיות הדעת ביטול עבירה לאחר עשייתה'

משפט עברי

ספרות הפסיקה

גיטין ע"ב

מנחת חינוך, מצווה א, תוספות בבא בתרא יג ע"א, ד"ה כופין

משנה בבא קמא כז ע"א

פרק ב משנה ו' יא ע"א

שדי חמד מערכת יו"ד כלל לד

שולחן ערוך, אורח חיים, סימן נה סעיפים ו, ח

רמב"ם הלכות שבת פרק א הלכה ו

רמב"ם הלכות תשובה פרק ה הלכה ד

רמב"ם הקדמה למסכת אבות, פרק שמיני

רס"ג, אמונות ודעות, מאמר רביעי

ספרות שו"ת

אגרות משה, יורה דעה, סימן כל ענף ד

חתם סופר, קובץ תשובות, סימן יח